

מכשול טבעי בנחל גשרון צילום: דורון ניסים

שמים גבול

הקמת גדר ההפרדה בגבול מצרים איימה לפגוע בחלקו העליון והמרשים של נחל גשרון, הנחשב לאחד ממסלולי הטיול היותר פראיים ומרהיבים באזור הרי אילת וחלק משביל ישראל. התערבות של רשות הטבע והגנים מנעה זאת והשאירה את הנחל היפהפה פתוח להנאת המטיילים. על הקו העובר בין שמירת טבע לביטחון המדינה

כתב: אסף הברי

שמורת טבע מסיב (הרי) אילת היא מהגדולות ומהמרשימות שבשמורות הטבע המדבריות בישראל. בצדה המערבי מוכרזת השמורה עד הגבול הבינלאומי עם מצרים או ממש בסמוך לו. נחל גשרון המתחתר בעומק קו העתק גיאולוגי, מהמרשימים שבהרי אילת, נחשב לאחד ממסלולי הטיול היותר פראיים, המבוקשים והבלתי מופרים בישראל; אולי אחד השיאים המרגשים והעוצמתיים של שביל ישראל, לקראת סיומו במפרץ אילת. כיום עובר בקרבתו תוואי רחב של גדר ההפרדה בגבול מצרים. מאז הסכם השלום עם מצרים, שנחתם במרס 1979 וקבע מחדש את הגבול המערבי בגבולות המנדטוריים, עלתה לדיון פעמים רבות סוגיית גדר ההפרדה עם מצרים. במשך שנים רבות היה גבול ישראל-מצרים פרוץ להברחות ולפעילות פלילית ענפה הכוללת סחר בסמים, בנשים ובאמצעי לחימה.

בשנים האחרונות אנו גם עדים למצב מדיני מעורער אצל השכנים, המגביר את איום הטרור דרך גבול זה. ואולם, נראה שהגורם העיקרי שהביא את ממשלת ישראל להחלטה על הקמת גדר ההפרדה ב־2010 היה נהירת מבקשי מקלט ועבודה לשטח ישראל. החלטת הממשלה ההיסטורית איימה להפר את השלווה באחד האזורים השמורים בארצנו – גן עדן גיאולוגי שחלק מדייריו הם מיני חי וצומח נדירים וייחודיים לאזור, דוגמת חרדון הצב ההדור, חרדון סיני, חומט מנומר דרומי ועוד. עם זאת, בתום מאבק עיקש של רשות הטבע והגנים על שמירת הנחל והמסלול בצד הישראלי של הגדר, אפשר היום לומר שעל אף הפגיעה המסיבית בנוף, המראות הקשים אינם גלויים ברובם לעיניו של המטייל.

שעון החול מתקתק

פרויקט הקמת גדר ההפרדה בגבול ישראל-מצרים זכה לשם "שעון חול" וכלל יותר מ־200 קילומטר בין עזה לאילת, המחולקים לקטעים של 10-15 קילומטר. כל קטע תוכנן ובוצע בנפרד, על פי סדרי העדיפויות שקבע משרד הביטחון ולפי אישורי התקציב. העבודות להקמת המכשול התחילו כאשר היו בידי הקבלן המבצע תוכניות לשני קילומטרים בלבד מהקטע כולו – מרבית התכנון נעשה במקביל לביצוע. המעורבות של רשות הטבע והגנים בפרויקט הייתה גבוהה מאוד ובעלת חשיבות והשפעה רבות כבר משלבי התכנון הראשונים, כדי למזער את הנזקים לנוף ולערכי הטבע המוגנים. בשטח פיקחו על העבודות כמה פקחים מטעם הרשות ונוכחותם הייתה קריטית כל העת. טעות קטנה של מפעיל כלי הנדסי באזור המדברי הייתה עלולה לגרום לנזק נופי כבד ובלתי הפיך ולהשאיר במקום צלקת למשך שנים רבות. בלחצי הזמן שבהם נתונים פרויקטים מסוג זה, חריגות בעבודת הקבלן ועצירה של העבודה על ידי פקח הרשות הן עניין שבשגרה, ומכיוון שבביטחון המדינה עסקינן, מהר מאוד עבר הוויכוח בין הפקח לקבלן למו"מ מהיר בין המנהלים

פרויקט הקמת גדר ההפרדה בגבול ישראל-מצרים זכה לשם "שעון חול" וכלל יותר מ־200 קילומטר בין עזה לאילת, המחולקים לקטעים של 10-15 קילומטר. המעורבות של רשות הטבע והגנים בפרויקט הייתה גבוהה מאוד כדי למזער את הנזקים לנוף ולערכי הטבע המוגנים

מסתננים בנחל שלמה צילום: דורון ניסים

צילוק השטח הגירני וקוטוע השטח צילום: אסף הברי

מטעם שני הצדדים. העבודות התחילו באזור מישורי פארן, אזור מישורים נרחבים שכמעט אינו דורש עבודות עפר. בשלב זה עוד לא דיברו על פתרון בעוטף אילת, הרצועה שבין מחסום נטיפים בצפון למעבר טאבה בדרום – האזור השמור ביותר, התיירותי ביותר והקשה ביותר לגישה (מבחינה טופוגרפית). לנו, במחוז אילת של הרשות, היה ברור שגם לכאן יגיעו הדחפורים וכי יש להיערך לכך.

נופי בראשית פראיים

בטרם החלה הקמת המכשול בגבול המערבי, איש לא החשיב את אזור עוטף אילת כאזור קשה טופוגרפית. האזור נקשר תמיד עם נופי בראשית פראיים, הפרשי גבהים ומסלולי טיול מרהיבים. אך כשעלה הצורך להעביר כאן גדר גבול המושתתת על פריצת דרך רחבה לטובת הקמת הגדר ובהמשך לטובת דרך פטרולים, קיבל השטח הזה יחס אחר לחלוטין. היה ברור כי אותה גדר שהוקמה בפשטות במישורי פארן תגזול מהטבע הבתולי בעוטף אילת רצועה רחבה הרבה יותר.

נוסף על זאת, זהו האזור הרגיש ביותר מבחינה ביטחונית, "הבטן הרכה" כפי שמכנים זאת באוגדה 80 של צה"ל – הרצועה העוטפת את העיר אילת. תנועת הכוחות של ביטחון השדה באזור זה מורכבת, הטופוגרפיה מקשה על אמצעי התצפית והחשש מחדירות ומפעולות טרור במרחב עיר התיירות הוא גדול. היה לנו ברור שבמערכת הביטחון לא יפסחו על רצועה זו במסגרת הקמת המכשול בגבול ולכן החלטנו להקדים ולהיערך לשלב זה. המחוז הקים צוות תכנון שכלל את דורון ניסים (מנהל מחוז אילת), ד"ר בני שלמון (אקולוג המחוז דאז), אבי גדליה (פקח הרי אילת), האדריכל אסף קשטן (יועץ חיצוני), רמי חרובי (יועץ אלוף הפיקוד) וכותב מאמר זה. המטרה הייתה לייצר מסמך תכנוני־רעיוני להיערכות כוללת חדשה במרחב זה, בדגש על תיאום הקמת המכשול בגבול הבינלאומי. לעבודתנו היו שני עקרונות תכנוניים מנחים: הראשון – שמירה על מרחב אזרחי פתוח לציבור בדגש על ייעודו המקורי כשמורת טבע, והשני – מתן מענה לחסימת הגבול ולצורכי ביטחון המדינה, תוך כדי הקפדה על שמירת הטבע והנוף,

מזעור הנזקים ומניעת מטרד למטיילים. הכנת תוכנית כזאת אינה תהליך טריוויאלי. כרשות האמונה על שמירת הטבע בישראל, בדרך כלל אנחנו מקבלים תחילה את הדרישה מהגורם המבקש לבצע את הפיתוח או את התשתית ורק אחר כך מתייחסים אליה. במקרה הזה הקדמנו והגשנו בעצמנו את התוכנית כפי שחשבנו שיש לבצעה, וזאת לאחר שערכנו סיורים רגליים לאורך הגבול הבינלאומי, קיימנו ראיונות עם גורמי צבא בכירים בגזרה, שיתפנו גורמים חיצוניים נוספים רלוונטיים וערכנו דיונים רבים בנושא. ללא ספק, ההיערכות המוגברת הזאת סייעה בידינו לקיים עם מערכת הביטחון משא ומתן עיקש ומוצלח (בדיעבד) ולקבוע יחד את אופי תוואי המכשול באזור רגיש זה.

הרעה במצב הביטחוני

ב־18 באוגוסט 2011 אירע פיגוע רצחני בכביש 12, כ־30 קילומטר צפונית מאילת, שגבה שמונה קורבנות. גזרת הגבול המערבי כולה התחממה, תחושת הביטחון התערערה ופרט לעבודות התשתית הנרחבות שכבר שינו את הנוף, היה ברור לכולם שהמציאות כולה כבר לא תחזור להיות כתמול שלשום. קצב העבודות המהיר להקמת המכשול גבר, ואם עד אז חשבנו שבעוטף אילת נוכל להשיג כמה "הנחות" ולמזער את הפגיעה, במערכת הביטחון לא היה עוררין על כך שגם שם נדרש מכשול מסיבי, רצוף ומהיר.

במסגרת עליית מפלס הלחץ בגבול המערבי וההתרעות המרובות על פיגועים, על ירי טילים ועל חדירות וחטיפות, הצרכים של כוחות הביטחון השוטף בגזרה התרחבו וזרמו אלינו בדמות דרישות לפריצת צירים חדשים, למוצבים בלב שמורת הטבע, לאמצעי תצפית ולתשתיות נוספות ועוד. חטיבה שלמה צמחה כדי לתגבר את האוגדה (שלימים תיקרא חטמ"ר אילת). לכל אלה משמעות אדירה על כושר הנשיאה של השטח.

צה"ל הפך להיות המשתמש העיקרי בשמורת הטבע, שעד לא מזמן הייתה אחת השלוות והאטרקטיביות ביותר למטיילים בישראל. מיד לאחר הפיגוע, נסגר כביש 12 למשך

יותר מחצי שנה ועקב המצב הביטחוני הוטל צו אלוף לסגירה זמנית של חלקים נרחבים מהשטח הסמוכים לגבול, ובהם שביל המטיילים בנחל גשרון עליון.

המאבק על נחל גשרון

ברשות הטבע והגנים הואץ תהליך התכנון שהחל בעניין הקמת המכשול בעוטף אילת, והתוכנית הוצגה בפני אלוף פיקוד הדרום עם המלצה אחת עיקרית – נחל גשרון עליון הוא מכשול טבעי וכך עליו להישאר. במילים פשוטות, הרשות מבקשת לא להקים מכשול פיזי לאורך כשני קילומטרים בלב עוטף אילת בטענה כי המכשול הטבעי שבמצוקי הנחל עביר עוד פחות מהמכשול המתוכנן לקום, ומציעה חלופות אחרות לגדר, כגון אמצעי תצפית ואיסוף משוכללים, תוספת חיילים וחסימות נקודתיות במעברים הכרחיים של חדירה.

נוסף על כך, הרשות הסכימה לפריצה של דרך רוחב אחת בלבד, מכביש 12 לכיוון הגבול הבינלאומי באזור זה של עוטף אילת, כשבאוגדה 80 דיברו על שלוש-חמש דרכים. בהתחשב בכך שכל פריצת דרך גורמת לקיטוע בוטה בנוף ומייצרת הפרעה קשה לבעלי החיים, התמקדה התפיסה שלנו במזעור הנזק במקור – פחות צירים חדשים, צמצום רוחב הציר הנפרץ, הפחתת הנצפות של מרכיבי המכשול הזרים מעיני המטיילים בשביל ישראל ועוד. למרות זאת, זמן לא רב לאחר הצגת תפיסתנו, קיבלנו את תוכנית המכשול בעוטף אילת מנציגי הפרויקט – לא רק שבמערכת הביטחון לא היו מוכנים לחרוג מהעיקרון של רציפות המכשול, התוואי שהוצע יצר מובלעת סביב אזור הגשרון העליון והשאיר את קטע שביל ישראל המדובר בין המכשול החדש (גדר ההפרדה המתוכננת) לגבול הבינלאומי. המשמעות הייתה ש-200 אלף מטיילים בשנה לא יוכלו לצעוד עוד בנחל גשרון עליון.

היה לנו ברור כי אנו מתנגדים בכל תוקף לתוואי המוצע. האחריות המוטלת על צה"ל בשמירה על גבולות מדינת ישראל הייתה ברורה וכך גם העובדה שהם לא יוותרו על מכשול רציף

עם המבט קדימה

שלוש שנים עברו מאז החלו בהקמת גדר ההפרדה בגבול המערבי, יותר משנתיים עברו מאז הפיגוע בכביש 12 והחיים בחלקה המערבי של שמורת הטבע מסיב אילת טרם חזרו למסלולם התקין והמוכר. אנחנו עדיין נעים באזור בצל התרעות ביטחוניות רבות, וצו האלוף לסגירת השטחים עדיין בתוקף ומונע מהמטיילים להגיע לנחל גשרון עליון. המצב צפוי להישאר כך עד שיושלמו העבודות באופן סופי. גבול זה ללא ספק הפך לחזית עסוקה ומאוימת. מחד גיסא, צה"ל שילש את כוחותיו באזור הרי אילת בשנתיים האחרונות וגבר הצורך בביקוח למניעת פגיעה סביבתית מפעילות זו, ומאידך גיסא, התהדקו הקשרים בין רשות הטבע והגנים לצה"ל וחל שיפור משמעותי בתיאום פעילויות הביטחון השוטף בשטח. בהיבט התיירותי, סוכם בין הרשות לצה"ל על הקמת כמה מצפורים בעוטף אילת שימוקמו בתאי שטח שנפגעו בעבודות הפרויקט, ויהיו סוג של שיקום וניצול שטח מופר ממילא. תכנון המצפורים כבר החל ואנחנו תקווה שדרכם נוכל לספר לציבור המטיילים את סיפור נחל גשרון וקצת על יחסי הגומלין בין הרשות לצה"ל ובין שמירת טבע לביטחון המדינה.

חרדון סיניי זכר בעת חיזור צילום: אסף הברי

תמונת המצב היום

העבודות על הקמת גדר ההפרדה צפויות להסתיים בתוך חודשים ספורים. פקחי רשות הטבע והגנים עסוקים בניהול שיקום העבודות. השיקום הוא חובתו של הקבלן המבצע ומהווה חלק בלתי נפרד מעבודתו. עם סיום ההקמה של כל קטע גדר, אנו מגישים לקבלן ולהנהלת הפרויקט תוכנית שיקום המכילה את הדרישות שלנו לשיקום השטח - פינוי עודפי עפר, חיפוי מדרונות להשגת גוון קרקע תואם לסביבה, בניית מסלעות, ניקיונות ועוד. במשך חודשים ארוכים פעלו כמה קבליים באזור והתגברו על הטופוגרפיה הקשה, לרבות חציית נחל גשרון פעמיים תוך כדי התגברות על הפרשי גבהים של עשרות מטרים. הנזק המקומי לנוף גדול ביותר ואי אפשר לתארו במילים. בנוסף לפגיעה הנופית המקומית ולקישור האקולוגי, בולט השינוי המשמעותי בתמונת הנוף הכללית בהרי אילת. עד לפני כשנה אפשר היה לטפס לפסגת הר יואש ולהביט דרומה בלי לדעת כי קילומטר אחד מאיתנו עובר גבול בין ישראל למצרים. הרצף הזה נתן למדבר את כל הכבוד הראוי לו והנוף ניצח את הגבולות ששמו בני האדם. היום התמונה כבר שונה, ופס הברזל שאנו רואים בקו הגבול מכל נקודה גבוהה במרחב אמור לספק לכל אחד מאיתנו הרבה חומר למחשבה.

עם זאת, ההתעקשות על הקמת המכשול בקו האחרון, הוא הגבול הבינלאומי, והימנעות מנגיסה בשביל ישראל בנחל גשרון עליון השתלמה ביותר. במהלך ביצוע העבודות צצו ועלו סוגיות קשות ובעייתיות כגון מעבירי בעלי חיים, מעבירי מים בנחל גשרון, שפוכות עפר עצומות ואופן הטיפול בהן, שיפוע הדרך המסוכנת שנפרצה ועוד, אך ההישג החשוב ביותר בשמירת הטבע בישראל הוא העובדה כי נשמרה לכולנו הזכות להמשיך ולטייל בעתיד באזור כפי שנהגנו עד כה, כמעט בלי שנרגיש כי בסמוך לנו הוקמה גדר הפרדה.

הכותב הוא מנהל מרחב ערבה דרומית, מחוז אילת, רשות הטבע והגנים

ושגבול ישראל-מצרים ייסגר עד המטר האחרון. התנאי שלנו, לעומת זאת, היה שהמכשול יקום על הגבול הבינלאומי או בסמוך לו ככל האפשר, על אף כל הקושי ההנדסי הכרוך בכך. עבורנו, הגבול הבינלאומי, כעיקרון, הוא "רצועת ההקרה", מעבר לזה נגן על כל מה שאפשר - בטח כשמדובר באחד ממסלולי הטיול המבוקשים באזור.

בעת המשבר עם מערכת הביטחון ועם המתכננים של המכשול בעוטף אילת התמנה מנכ"ל חדש לרשות, שאול גולדשטיין. גולדשטיין למד במהרה את החומר, ערך סיורים ודיונים רבים, לרבות פגישה עם האלוף טל רוסו, מפקד פיקוד הדרום דאז, והציג את עמדתנו הנחרצת כי יש להקים את המכשול החדש על גבי הגבול הבינלאומי ולשמר את מסלול נחל גשרון עליון בשטח ישראל. עם סיומה של הפגישה טרם הושגה הסכמה על התוואי.

לאחר כחודשיים הוזמנו לסיור נוסף עם ראשי הפרויקט, ובו, למרבה ההפתעה, הציג מפקד פרויקט שעון חול חלופה יומרנית ואמיצה לתוואי - מכשול בצמוד לגבול הבינלאומי. כמה שבועות לאחר מכן, כתב גולדשטיין לאלוף רוסו את הערכתו אליו בעקבות הנכונות להתוות את גדר ההפרדה בגבול הבינלאומי ולשמור את נחל גשרון בצד הישראלי.

עד לפני כשנה אפשר היה לטפס לפסגת הר יואש ולהביט דרומה בלי לדעת כי קילומטר אחד מאיתנו עובר גבול בין ישראל למצרים. היום התמונה כבר שונה, ופס הברזל שאנו רואים בקו הגבול מכל נקודה גבוהה במרחב אמור לספק לכל אחד מאיתנו הרבה חומר למחשבה